

УДК 37.015.31:7(477) «1945/1980»

ПОЗНАВЧАЛЬНА ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ (1945-1980 рр.)

Сергій МЕЛЬНИЧУК (Кіровоград)

У статті розкриваються найбільш поширені форми позанавчальної діяльності з естетичного виховання майбутніх учителів в історії вищої педагогічної школи України (1945–1980 рр.).

В статье раскрываются наиболее распространенные формы внеучебной деятельности эстетического воспитания будущих учителей по истории высшей педагогической школы Украины (1945-1980 гг.)

***Ключові слова:** естетика, естетичне виховання, форми, зміст естетичного виховання.*

У післявоєнний період теорія і практика виховання розвивалася у взаємозв'язку із загальною теорією вітчизняної педагогіки, спираючись на досягнення психології, філософії, естетики, етики та вікові фізіології. Поряд з іншими складовими виховання особливого значення надавалося естетичному вихованню і, зокрема підготовці майбутніх учителів до естетичного виховання учнів.

Відзначимо, що у зазначений період завдання, мета та основні напрямки естетичного виховання визначалися ідеологічними настановами партії та уряду в галузі науки, культури, освіти, мистецтва і виховання. З цією метою партія, уряд, комсомольські, профспілкові та інші молодіжні організації прийняли в цей період низку рішень, постанов, рекомендацій, листів спрямованих на піднесення загального рівня естетичної культури майбутніх учителів.

Завдання полягало в тому, щоб розв'язати двоєдине завдання: озброїти майбутніх учителів високим рівнем естетичної культури та підготувати їх до реалізації завдань естетичного виховання учнів. Необхідність реалізації поставлених завдань у державних і партійних документах обґрунтовувалась також і тим, що нерідко випускники вищих педагогічних навчальних закладів не володіють належним рівнем знань в галузі естетики і мистецтва, тому потрапляють під вплив чужої нам буржуазної культури.

Враховуючи важливі ідеологічні і педагогічні проблеми в галузі естетичного виховання та естетичної підготовки, у ці роки в навчальні плани педагогічних інститутів, крім філософії і педагогіки у яких розглядалися окремі теми, було введено курси естетики як навальні предмети, факультативні курси з естетики, мистецтва, культури і т.п.

Значну, а інколи і вирішальну роль в естетичному вихованні студентів педагогічних ВНЗ відіграли позанавчальні форми роботи. Специфіка їх роботи полягала в тому, що вона більшою мірою, ніж інші види, враховували

індивідуальні запити, побажання і нахили студентів і тим самим сприяли розвитку здібностей і смаків у цьому виді естетичної діяльності.

Залучення студентів з перших днів навчання в інституті до різноманітних видів позанавчальної діяльності для підвищення їх загального рівня естетичної культури сприяла формуванню у них естетичного ставлення до навколишньої дійсності, слугувала однією з умов успішного засвоєння курсу естетики і підготовці до здійснення естетичного виховання учнів. Виконуючи настанови органів народної освіти з проблем виховання і підготовки майбутніх учителів до виховної роботи в школі, педагогічні ВНЗ республіки велику увагу приділяли вдосконаленню й розробці діючих форм і методів естетичного виховання студентів.

Розглянемо найбільш поширені діючі форми естетичного виховання студентів у педагогічних ВНЗ республіки в 1941–1980 рр. у позанавчальний час.

Університети культури. Вони виникли у 30-х роках і в діяльності педагогічних ВНЗ набули широкого розвитку в 50-ті роки й займали важливе місце в естетичному вихованні студентів.

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти України приймає постанову /1965 р./ про створення університетів культури при кожному вищому закладі республіки з урахуванням профілю роботи майбутніх спеціалістів.

Створені університети культури були засобом подальшого піднесення культурного кругозору студентської молоді, засобом виховання високих естетичних смаків та естетичної підготовки майбутнього вчителя.

Специфіка роботи зазначених університетів культури полягала в тому, що вони не ставили перед собою завдання широкого вивчення окремих жанрів мистецтва у повному обсязі, їх завдання полягало в тому, щоб, поєднуючи різноманітні види роботи – лекції, семінари, відвідування театрів, музеїв, концертів, виставок, – озброїти студентів методами аналізу явищ мистецтва, навчити їх розбиратися в складних питаннях культури, сприяти формуванню високих естетичних смаків та ідеалів.

В практиці роботи педагогічних ВНЗ з естетичного виховання студентів склались такі типи університетів культури:

1. Який синтезує в своїй програмі всі види мистецтва;
2. Програма якого включає окремі види мистецтва /живопис, музика тощо/;
3. З диференційованою програмою за роками навчання / I рік -музика, II рік – живопис і т.д. /.

Лекторії з мистецтва існували при кабінетах естетичного виховання і стали важливим фактором естетичної підготовки майбутнього вчителя. Основним завданням лекторію було підвищення загального рівня естетичної культури студентів. План роботи лекторію складався кабінетом естетичного виховання з урахуванням побажань і запитів слухачів /строк навчання I рік/. За змістом роботи лекторій відрізняється від університетів культури тим, що його програма мала менш систематичний характер й охоплювала всі види мистецтва. Існували різноманітні форми і методи його роботи.

Художні відділи факультету громадських професій. На початку 60-х років у багатьох педінститутах республіки були організовані факультети громадських професій /ФГП/, до складу яких входили художні відділи. Метою цих відділів було надати другу громадську професію майбутньому вчителю-вихователю: організатора культурно-масової роботи, керівника художнього й естетичного виховання учнів тощо. Факультети громадських професій, що були створені стихійно за ініціативою громадських організацій чи викладачів-ентузіастів, у перші роки відчували серйозні труднощі, особливо при роботі відділів мистецтва: відсутність програм, інструментів, літератури, спеціально обладнаних приміщень та ін. Враховуючи важливість естетичної підготовки майбутнього вчителя та з метою надання професійно-педагогічного спрямування художнім відділам ФГП /виходячи із завдань шкіл у галузі естетичного виховання/, науково-дослідний інститут художнього виховання АПН у 1963 р. видає орієнтовні навчальні плани і програми факультативних курсів з естетики, кіно, театру, хореографії, музичного і хореографічного мистецтва. Створення цих програм внесло ясність у планування змісту роботи ФГП з мистецтва. Організаційне оформлення ФГП у педагогічних інститутах України було завершено протягом 1963/64 навчального року.

Клуби любителів мистецтва набули широкого розповсюдження у ВНЗ республіки і ставили за мету більш глибоке вивчення студентами видів мистецтва. За змістом роботи вони визначалися:

а) клуби для початківців, які об'єднували студентів, що бажали ґрунтовно вивчити певний вид мистецтва;

б) клуби для студентів, які мали певний рівень знань з окремого виду мистецтва і бажали поглибити ці знання, вивчаючи його сучасний стан і розвиток.

Як правило, клуби об'єднували порівняно невелику кількість студентів. Програма клубу пропонувала широку самодіяльність усіх її членів у виборі заходів і форм роботи. Це лекції, семінарські заняття, диспути, бесіди «за круглим столом», зустрічі з діячами літератури і мистецтва, творчою інтелігенцією, передовими вчителями, фестивалі, конкурси, вікторини, олімпіади, музичні й поетичні «салони», перегляди та обговорення спектаклів, кінофільмів, виставок тощо.

Члени клубу брали участь в організації культурного відпочинку молоді, влаштовували виставки, експозиції, випускали бюлетені, радіопередачі по інститутському радіо, організовували підготовку громадських лекторів, бесідників з питань естетики, літератури, мистецтва і т.п. Клуби склали програму на 1–2 роки. Загальні проблеми естетики були предметом обов'язкового вивчення для всіх членів клубу в перший період його роботи. В деяких інститутах при великих клубах створюються секції.

Клуби слухання музики. Залучення студентської молоді до масової музичної самодіяльності, багатоголосого співу і систематичного слухання високохудожньої музики, на думку видатних музикантів країни, є одним із основних шляхів музично-естетичного виховання молоді. Враховуючи це, при кабінетах естетичного виховання педінститутів створювались клуби любителів класичної музики. Більшість кабінетів мали для нього необхідну матеріально-

технічну базу: магнітофони, програвачі, багату фонотеку грамплатівок і грамзаписів, слухові апарати і т.п. Досвід показує, що спрямування, набуто в результаті тривалого часу слухання музики, є основою для формування стійких симпатій і музичних захоплень людей і в кінцевому підсумку визначає характер їх музичних смаків, що дуже важливо для майбутнього вчителя.

Картинні галереї і музеї інститутів. У 50–60 рр. для піднесення загальної естетичної культури студентів в умовах ВНЗ створюються «малі картинні галереї», відновлюють свою роботу створені раніше галереї.

Експурсії студентів по рідному краю, в культурно-історичні центри країни були одним з важливих засобів естетичної підготовки студентів. Будучи формою і методом позанавчальної роботи, вони сприяли розширенню культурного кругозору студентів, розвивали естетичні смаки, любов до батьківщини, почуття колективізму і т.п. Особливо велике значення екскурсій для студентів периферійних педінститутів. Проживаючи в районних, обласних центрах, студенти позбавлені можливості широко ознайомитися із скарбами світового мистецтва, послухати оперу, симфонічну музику, подивитися балетні постановки і т.п. Тому в 60-ті роки екскурсії в системі естетичного виховання у педагогічних інститутах почали набувати планового, цілеспрямованого характеру.

Інформаційно-творчі об'єднання з естетики набули широкого розповсюдження в педагогічних навчальних закладах республіки /Кіровоградський, Уманський, Дрогобицький та інші педінститути/. Ці об'єднання ставили своєю метою інформувати студентів про події і проблеми культурного життя в країні, краї, інституті.

Естетична самоосвіта студентів при її педагогічній спрямованості – важливий фактор формування естетичної культури майбутнього вчителя. Прищеплення навичок самоосвіти в стінах інституту відіграла важливу роль і у всій наступній педагогічній діяльності випускників ВНЗ.

Дні мистецтва в інститутах. У практиці позанавчальної роботи з естетичного виховання студентів набули широкого розповсюдження дні музики, дні образотворчого мистецтва, дні літератури із найрізноманітнішими назвами: «Музичні понеділки» /Дрогобицький/, «День живопису» /Луганськ /, «Третьяковські середи» /Луганськ, Кіровоград та ін. /

Громадські заліки були традиційними в педагогічних ВНЗ республіки. В доповіді міністра вищої і середньої освіти на Всесоюзному зльоті студентів дана висока оцінка цієї важливої форми громадського виховання студентів, «у результаті якого підвищується успішність студентів, активізується їх участь у громадсько-політичній і трудовій діяльності ВНЗ». Включення в програму заліків з питань мистецтва, літератури, естетики, естетичного виховання сприяло до певної міри естетичній підготовці майбутнього вчителя.

Виставки матеріалів з естетичного виховання при підбитті підсумків педагогічної практики, в піонерських таборах і туристичних походів. На виставках вміщувалися методичні розробки з окремих питань естетичного виховання в класі, школі, піонерському таборі, сім'ї, фотогазети, фотоальбоми, бюлетені з мистецтва, зразки оформлення класу, школи, піонерського табору і т.ін.

Книжні тематичні виставки в бібліотеках, кабінетах, на кафедрах інституту, їх мета полягала в тому, щоб ознайомити студентів з наявною і новою літературою з естетики та естетичного виховання.

Педагогічні гуртки з проблем естетичного виховання учнів. Ці гуртки організовувались при кафедрах педагогіки і були спрямовані на підготовку студентів до здійснення завдань естетичного виховання в школі. Плани роботи гуртка передбачали вивчення студентами основ естетичного виховання учнів, досвід шкіл міста і області в організації естетичного виховання учнів, естетичний аналіз шкільних підручників, роль окремих видів мистецтва в естетичному вихованні, дослідження рівня естетичної культури учнів певного класу, питання планування роботи з естетичного виховання в школі, класі, ретельне вивчення педагогічної теорії естетичного виховання школярів і т.д.

Гурток художників-оформлювачів ставив собі за мету сформувати навички у студентів оформляти шкільну і класну газети, класний куточок, навчити художніх і креслярських шрифтів, оформляти саморобну наочність, класні кімнати і т.ін.

Кінолекторії з мистецтва використовували значні можливості кінематографу в естетичному вихованні студентів і особливо кінолекторії з мистецтва в периферійних ВНЗ. Студенти знайомилися з вітчизняним і світовим мистецтвом, життям і діяльністю видатних діячів мистецтва і літератури, видатними архітектурними, історичними і культурними пам'ятниками країни і світу.

Фотовиставки і фотоконкурси студентів, викладачів і співробітників інституту також займали важливе місце в естетичному вихованні. В багатьох інститутах організовувалися такі виставки і конкурси: «Наш край», «Природа й історія нашого краю», «Навчання і відпочинок студентів», «Маяки нашого краю», «Студенти на канікулах» і т.д.

Виставки «Своїми руками» проводяться щорічно в більшості ВНЗ республіки, на які студенти подають власні картини, малюнки, вишивки, різьбу по дереву, випалювання та інші художні роботи.

Дитячі студії при інститутах. Силами студентів музично-педагогічних, художньо-графічних і факультетів підготовки вчителів початкових класів у деяких інститутах створені дитячі музичні й художні студії.

Лекторії з мистецтва для учнів старших класів ставили собі за мету ознайомити учнів з історією і сучасним розвитком музичної культури країни і за кордоном.

Фольклорні експедиції студентів філологічних факультетів, які проводяться щорічно у педагогічних ВНЗ України, також сприяли естетичному вихованню студентів. У завдання експедиції входило: запис діалектів, усної народної творчості, пісень, частівок певного краю, району, тощо.

КВК у педагогічних інститутах мають певні естетичні можливості і сприяють підвищенню естетичної культури студентів. Сила впливу їх на студентство полягав в тому, що вони стали досить поширеними і популярними серед студентів.

Факультативні курси. Серед факультативних курсів з естетичного виховання студентів найбільшого поширення набули курси з історії мистецтва, естетики і етики. Вони стали теоретичною і методологічною основою для організації всієї системи естетичного виховання як у навчальній, так і позанавчальній діяльності з формування естетичної культури майбутнього вчителя.

Дальшого свого розвитку набули раніше діючі форми естетичного виховання студентів: читацькі конференції, диспути, зустрічі з письменниками, артистами, діячами мистецтва і літератури, конкурси читців, літературні студії, культпоходи в театри, кіно, театри, на концерти, обговорення кінофільмів, спектаклів і т.д.

Особливо значне місце в естетичному вихованні та естетичній підготовці майбутніх учителів займала широко розповсюджена художня студентська самодіяльність. Багаторічний досвід (1945–1990 рр.) свідчить, що вона була однією з найефективніших форм художнього розвитку майбутніх учителів та підготовки їх організації естетичного виховання учнів і в більшості педагогічних ВНЗ України стала найбільш розповсюдженим засобом залучення студентів до художньо-естетичної діяльності. Ця проблема може бути окремою темою наукового дослідження.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мельничук Сергій Гаврилович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, заслужений працівник освіти України.

Коло наукових інтересів: шляхи удосконалення навчально-виховного процесу вищої та початкової школи.